

Příloha č. 11

Posudek oponenta habilitační práce

Masarykova univerzita	
Fakulta	sociálních studií
Obor řízení	Sociologie
Uchazeč	<i>Jan Drahekoupil, PhD.</i>
Pracoviště uchazeče	Evropský institut odborových svazů, Brusel
Habilitační práce (název)	Tranzitivní ekonomiky: Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie
Oponent	doc. Ing. Jiří Večerník, CSc.
Pracoviště oponenta	Sociologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i.

Text posudku (rozsah dle zvážení oponenta) ...

Kniha předložená k habilitaci přináší komplexní, bohatě dokumentovaný a zasvěcený pohled na vývoj středoevropských, východoevropských a asijských tranzitivních ekonomik od počátku pádu komunismu až po krizi, jež odstartovala v roce 2008. V původním anglickém znění byla kniha publikována v roce 2011, v českém překladu v roce 2013. Jak uvádějí autoři, pro české vydání byla přepracována a aktualizována poslední kapitola o dopadu ekonomické krize.

Úkol, jehož se autoři podjali, je olbřímí s ohledem na délku zachycené historické periody a zejména pak s ohledem na počet popsanych zemí a jejich obrovskou různorodost. Co do rozsahu prezentovaných empirických dat a kvalitativních informací najdeme v daném tematickém okruhu těžko srovnání. Vnucuje se spíše myšlenka, zda šlo vůbec o úkol zvládnutelný mj. i s ohledem na to, že země středovýchodní Evropy a země bývalého Sovětského svazu (snad jen s výjimkou pobaltských států) zůstaly dvěma odlišnými světy i přes veškeré válcování komunistickým režimem v ohledu ekonomickém i sociálním. Je proto více než pochopitelné, že takový projekt vyžadoval spojení autorských sil.

Oba autoři měli ovšem pro splnění takového úkolu nashromážděný značný znalostní kapitál. První spoluautor Martin Myant mohl navázat na své letité zkušenosti s analýzou (post)sovětského regionu, které sahají až k roku 1981, kdy napsal knihu o poválečném Československu, a které dále pokračovaly monografiemi o Polsku, Československu, Jugoslávii a posléze České republice.

Druhý spoluautor Jan Drahekoupil publikoval již předtím několik článků v *Czech Sociological Review*, a to v roce 2004 (*Re-Inventing Karl Polanyi, Post-Fordist Capitalism in the Czech Republic*) a dále v roce 2009 (*Internationalisation of the State in the Czech Republic*). Dále publikoval o přímých zahraničních investicích (FDI), nových elitách, penzijním systému, naposledy pak o interpretaci sociální stratifikace v ČR, všechny v impaktovaných zahraničních časopisech. Je u nás rovněž aktivní jako blogger, je osločován českými médii jako expert na makroekonomický vývoj a další problémy týkající se ČR.

Nelze pochybovat o zásadním podílu habilitujícího spoluautora na koncipování a finalizaci spisu, který popisuje ve svém čestném prohlášení. Jedná se o velmi produktivní, harmonicky spolupracující dvojici, kde po rozdělení kapitol pro první draft následuje úzká spolupráce na

propojení témat a finalizaci textu. Po posuzované knize následovala řada dalších publikací, povětšinou opět obou spoluautorů společně, v nichž interpretují „pokrizový vývoj“, rozvádějí typologii kapitalismů apod. (Drahokoupil & Myant 2013, 2014, 2015a 2015b). Fakt, že téměř všechny práce habilitanta (ve spolupráci i samostatně) jsou publikovány v angličtině, považují za pozitivní s ohledem na jejich mezinárodní přesah. Chápu však, že za rozhodnutím habilitanta předložit k řízení uvedenou knihu mohla stát preference české publikace – jinou možnou cestou bylo předložení konvolutu s převahou autorských článků.

Předložená práce je provedena ve vysoké kvalitě a nezaslouží si žádnou pitvavou kritiku. Navíc kniha je již beztak více než dostatečně objemná pro čtenářské strávení a netřeba proto sepisovat seznam toho, co všechno v ní případně chybí. Každopádně je nutné ocenit zvládnutí obrovského empirického materiálu z oblasti ekonomické statistiky, jakož i hospodářských a sociálních politik, snahu o syntézu, zejména v podobě typologií týkajících se sociálních režimů, podob kapitalismu apod. Obecně je nutné ocenit kritický přístup k hodnocení transformačních procesů, počínaje kritikou tzv. washingtonského konsenzu.

Z podnázvu publikace je zřejmé teoreticko-metodologické ukotvení analýz, kterým je politická ekonomie, tj. hraniční disciplína mezi ekonomikou, politikou a sociologií, zaměřující se – ve své současné podobě – hlavně na politické instituce a ekonomické systémy. Metodologie je však proklamativně eklektická, tj. využívající přístupy neoklasické, institucionální a evoluční ekonomie (ss. 26-27). Na druhé straně oprávněně zpochybňuje přínos ekonometrické analýzy aplikované na transformační procesy, nutně omezené měřitelností důležitých faktorů (viz rámeček na s. 109). Značná pozornost je věnována rovněž sociálním systémům a celkově lze říci, že studie svým charakterem není příliš vzdálená ani od sociologie.

Kniha je velmi obsáhlá, ve vymezeném rámci tematicky neobyčejně bohatá, což současně znamená, že otevírá mnohá témata k debatě a zamyšlení.

Autoři čerpali převážně ze západní ekonomické a politologické literatury a jen pouze z několika autorů „východních“, zejména ruských. Je škoda, že přes neexistující jazykovou bariéru vůči češtině (a to i v případě M. Myanta) nevyužili prakticky nic z české produkce k daným tématům. Paradoxně jediným zmíněným českým ekonomem (kromě V. Klause jako politika a Jana Švejnara v souvislosti s kuponovou privatizací) je Bedřich Levčik, avšak citovaný jako Friedrich Levčik. Zmíněný byl dlouholetým pracovníkem Ekonomického ústavu ČSAV, který v letech 1968-1972 pracoval v EHK v Ženevě a poté emigroval do Rakouska, kde se posléze stal ředitelem Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche (WIIW).

V tomto ohledu je zejména třeba litovat opomenutí díla významného českého ekonoma (a vůbec našeho nejvýznamnějšího institucionálního ekonoma) Lubomíra Mlčocha, který počínaje publikací „Chování československé podnikové sféry“ (Ekonomický ústav ČSAV 1990) ukázal skutečnou povahu plánovacího systému, který měl možnost důvěrně poznat zevnitř během svého vynuceného zaměstnání mimo akademickou sféru v „socialistickém podniku. Uvedená studie byla počátkem jeho rozsáhlého díla z oblasti institucionální ekonomie. Pasáže posuzované publikace týkající se socialistického plánování či institucionálních alternativ transformace (ale i řada dalších) by byly Mlčochovými poznatky výrazně obohaceny.

Pokud jde o indikátory, publikace se zhusta opírá o ukazatel HDP, zmiňuje ovšem jeho nedostatky. Autoři píší: „Existují rovněž důvody k pochybnostem o vhodnosti ukazatele HDP.

Jedním z nich je fakt, že část produkce nebyla prodejná domácím spotřebitelům, neboť byla vyrobena samoučelně, aby se mohlo vykázat plnění plánovaných ukazatelů ...“. Hned však dodávají, že „nehledě na tyto skutečnosti nedocházelo při centrálním plánování k výrazné eskalaci zásob ... spotřebitel musel kupovat pouze to, co bylo dostupné“ (s. 107).

Relevantní literatura ovšem ukazuje jak přecenění, tak podcenění skutečného ekonomického výkonu (viz např. Bloem, Cotterrell, Gigantes 1998). Zpochybnění ukazatele HDP tak může probíhat i v opačném směru, totiž že jeho velikost byla na počátku transformace podceněna, zejména s ohledem na značný rozsah stínové ekonomiky. Tímto problémem se mj. podrobně zabývá práce Olega Havrylyshyna (2006), citovaná v posuzovaném spise v jiných souvislostech. Pochybnosti mohou být vznášeny i okolo obecně prezentovaného propadu HDP v prvních letech transformace (ostatně autoři rovněž některé zmiňují). Upozorníme, že např. Randall K. Filer a Jan Hanousek (2001) po analýze různých okolností a indikátorů došli k závěru, že „... conventionally reported declines in real output and living standards during the transition may be a statistical artifact rather than a real phenomenon.“

Myslím, že v daném ohledu nebyl plně využit potenciál kritického přístupu k oficiálním indikátorům třeba tak, jak jej Jan Drahokoupil – v souvislosti s přístupem k hodnocení transformace uplatňovaným EBRD – mnohem razantněji prezentuje ve svém blogu na serveru *Jetotak*, v sekci kritické ekonomie, ovšem s odvoláním na kapitolu o privatizaci posuzované knihy (<http://blog.jetotak.sk/kriticka-ekonomia/2011/05/30/lzi-prekliate-lzi-a-indikatory-transformacie-1/>).

V knize se neobjevují indikátory subjektivního blahobytu (well-being) jako alternativa či doplněk, ač už dlouho patří do arzenálu takových prestižních institucí, jako je Světová banka, OECD, EBRD či Evropská komise. Je jasné, že opustit solidní půdu „objektivních indikátorů“ je v oblasti politické ekonomie poněkud nekonformní a rozhodně nekomfortní s ohledem na děravá a problematická data. Nicméně alespoň některé „výlety“ v tomto směru by mohly být užitečné (viz např. Gnesutta 2014, Frey 2011). Nemám po ruce anglický originál, mohu se však oprávněně domnívat, že pojem „well-being“ se v knize téměř nevyskytuje, neboť český termín „blahobyť“ je v překladu použit pro pojem „welfare“ – nejčastěji ve spojení „welfare state“ překládaný (tak jak je u nás obvyklé) jako „stát blahobytu“, což v podstatě označuje systém solidního sociálního zabezpečení v širším smyslu slova.

Pokud jde o samotný HDP, poněkud mne zarazilo, že v závěrečné kapitole se uvádí, že téměř ve všech tranzitivních ekonomikách byl HDP před krizí blízko hodnoty roku 1989: „*Před vypuknutím krize se v některých případech HDP příliš nelišilo od úrovně z roku 1989. Jak je vidět z tabulky A.2, v téměř všech tranzitivních ekonomikách bylo HDP blízko této hodnoty. Výjimku tvoří většina exportérů ropy (ale nikoliv Rusko), země SVE, Estonsko a dva státy pořádku, tedy Bělorusko a Uzbekistán*“ (s. 489).

Předpokládám, že souběžné použití odlišných výrazů „v některých případech“ a „v téměř všech“ nejde na vrub překladu. Mé čtení tabulky navozuje dojem, že výjimek z uvedeného bylo víc než potvrzení (nakonec i autoři upozorňují na řadu výjimek). Podle mne data o růstu HDP 1989-2008 ukazují značně pestrý obraz v rozpětí od hlubokého poklesu k výraznému růstu. Názorně to ostatně ukazují grafy v kapitole 4 (ss. 100n) poskládané za jednotlivé skupiny zemí. Ohledně dopadu krize ovšem citelně chybí pokračování časové řady alespoň o jeden rok. Pokud byla poslední kapitola pro české vydání aktualizována, možná se dalo stihnout doplnění dat alespoň za rok 2010. Klíčová data jsou uváděna pouze do roku 2009, přičemž časové řady někdy končí ještě dříve.

Nelze určitě zpochybňovat hluboký propad HDP v roce 2009, ten byl ale vystřídán vzestupem ve většině tranzitivních zemí ve dvou následujících letech a poté opět poklesem, byť už jen do „malého“ minusu. Je otázkou, zda změna jednoho ukazatele pouze z roku na rok je dostatečnou indikací (být šlo o výraznou změnu), zda v politickoekonomickém přístupu nemá být brán ohled na delší vývoj a dopady do systémů, popř. i do životní úrovně obyvatelstva a sociální nerovnosti. Následným „pokrizovým“ vývojem se ovšem autoři zabývali v dalších studiích (viz seznam níže). Poznamenejme zde, že ukazatele subjektivního blahobytu neindikují výraznější pokles spokojenosti v tranzitivních zemích v krizových letech, s výjimkou Maďarska.

Velmi zajímavým a zároveň ošidným úkolem, je rozvinutí typologie kapitalismů, provedená v poslední kapitole. Snah rozšířit dichotomickou typologii Hall & Soskice bylo již učiněno více, jedním z prvních doplňků bylo uvedení závislého kapitalismu (viz např. v jiné souvislosti v knize citovaní Nölke a Vliegthart, 2009). V posuzované publikaci je rozlišeno celkem pět typů „východního kapitalismu“, bez konkrétní lokalizace zemí spadajících do jednotlivých typů. ČR však zjevně náleží do typu „druhořadé tržní ekonomiky založené na přímých zahraničních investicích“ (s. 456).

Je škoda, že autoři v tomto případě nesáhli k jisté kvantifikaci míry závislosti ekonomiky podle poměru HDP/HND (hrubý domácí produkt/hrubý národní důchod), která ukazuje ČR jako ekonomiku, z níž opravdu odplývá do zahraničí největší díl národního produktu, s výjimkou po jiných stránkách nesrovnatelných zemí – Irska a Lucemburska. V jiné, následné studii (Drahokoupil & Myant 2015) upřesňující typy „východního kapitalismu“ je ČR (spolu se SR) ovšem uvedena explicitně jako reprezentant ideálního typu závislé ekonomiky.

Sáhne-li k jinému zdroji, v debatě Jana Macháčka v Lidových novinách se Drahokoupil vyjádřil mnohem jednoznačněji o „zpackané transformaci“ a případných východiscích z modelu ekonomické závislosti: „*Velký rozdíl mezi hrubým domácím produktem (HDP) a hrubým národním důchodem (HND) představuje makroekonomické riziko a dělá Česko chudší. Lze očekávat, že v budoucnosti odliv dividend poklesne spolu s nástupem dalších fází investičního cyklu. Zároveň je však repatriace zisků fenoménem, se kterým se Česko musí naučit žít. Odráží totiž ekonomickou závislost na zahraničních investicích. Tento model byl řešením problému zpackané transformace. Zároveň však nyní naráží na svoje limity. Proces konvergence se Západem se za poslední desetiletí prakticky zastavil. Rozdíl mezi HDP a HND lze snížit zvýšením mezd, zamezením zneužívání tržní síly a chytrou podporou reinvestic. Tyto politiky jsou také klíčem k vymanění se z modelu ekonomické závislosti.*“
http://ceskapozice.lidovky.cz/debata-jana-machacka-zavislost-na-zahranici-dedictvim-komunismu-p8j-/debata-jana-machacka.aspx?c=A160914_161411_machackova-debata_houd

Spolu s habilitačním spisem tedy doporučuji vzít v úvahu následné studie, které doplňují a aktualizují získané poznatky, kladou další závažné otázky a otevírají cesty k jejich zodpovězení. S ohledem na kontinuitu zájmu o tranzitivní ekonomiky obou autorů lze v blízké době očekávat jejich další studie, což dále podtrhuje kvalifikaci habilitanta na udělení venia docendi.

Citovaná literatura:

Martin Myant & Jan Drahokoupil 2013. Transition Economies after the Crisis of 2008: Actors and Policies. *Europe-Asia Studies* 65(3): 373-382

Martin Myant & Jan Drahokoupil eds. 2014. *Transition Economies after 2008. Responses to the crisis in Russia and Eastern Europe*. Routledge.

- Jan Drahokoupil & Martin Myant 2015a. Putting comparative capitalism research in its place: Varieties of capitalism in transition economies. In: Matthias Ebenau, Ian Bruff & Christian May eds. *New Directions in Critical Comparative Capitalisms Research*. Palgrave Macmillan.
- Jan Drahokoupil & Martin Myant 2015b. Dependent capitalism and employment relations in east central Europe. Pp.42-59 In: Violaine Delteil, Vassil Kirov eds. *Social Transformations in Central and Eastern Europe: Europeanization and Beyond*. Routledge.
- Oleg Havrylyshyn (2006). *Divergent Paths in Post-Communist Transformation*. Palgrave Macmillan.
- Randall K. Filer & Jan Hanousek, 2001. Output Changes and Inflationary Bias in Transition. *Macroeconomics* 0012010, EconWPA.
- Claudio Gnesutta 2014. If 'Well-Being' is the Key Concept in Political Economy... *Economic Thought* 3.2: 70-81.
- Bruno S. Frey 2011. Subjective Well-Being, Politics and Political Economy. *Swiss Society of Economics and Statistics* 147 (4): 397-415.
- Adriaan M. Bloem, Paul Cotterrell, Terry Gigantes 1998. National accounts in transition countries : balancing the biases? *Review of Income and Wealth* 44 (1): 1-24.

Dotazy oponenta k obhajobě habilitační práce (počet dotazů dle zvážení oponenta) ...

1. **Jak se habilitant dívá na přínos českých ekonomů (popř. i sociologů) k objasnění procesů transformace a tranzice?**
2. **Jak habilitant oceňuje informační hodnověrnost ukazatele HDP a jak se dívá na alternativní ukazatele ekonomického výkonu a společenského blahobytu?**
3. **Jak habilitant vidí perspektivy budoucí konvergence tranzitivních zemí vůči vyspělému Západu?**
4. **Pokud jde o „variety“ kapitalismu, lze říci, že jeho typy spíše krystalizují, nebo se naopak se v jednotlivých zemích vyvíjejí do diferencovanějších podob?**

Závěr

Habilitační práce Jana Drahokoupila „Tranzitivní ekonomiky: Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie“ *splňuje* požadavky standardně kladené na habilitační práce v oboru Sociologie.

V Praze dne 14.11. 2016

.....
podpis

